

R

Kurs som trening i selvstyringen av foreldre med barn i fosterhjem

Bjørn Øystein Angel

Sammendrag

I nasjonal eller internasjonal sammenheng foreligger det ikke forskningsbasert kunnskap om foreldreveiledningsprogrammer rettet mot foreldre som har sine barn i fosterhjem. Artikkelen tar utgangspunkt i et slikt kurs. Den viser hvordan kurset framstår som en ledelsesteknologi hvor foreldrenes selvforhold iscenesettes som et sentralt styringsobjekt. Artikkelen viser hvordan kurset muliggjør bestemte former for selvledelse. Michel Foucaults begrep selvteknologi og perspektiver om makt anvendes som teoretisk utgangspunkt for å drøfte foreldrenes opplevelser.

Abstract

Neither nationally nor internationally is there any empirical knowledge of parent-support programs for parents who have their children in foster care. The article is based on such a course. It shows how the course appears as management technology where the parents' Self is staged as a central object. The article shows how the course enables particular forms of self-management. Michel Foucault's concept of self-technology and perspectives of power are used as a theoretical basis for discussing the experiences of the parents.

Introduksjon

Det har vært gjentatt fokus på hjelpeapparatets svikt i oppfølgingen av foreldrene til barn som er under barnevernets omsorg (Andersson 2008, Angel 1999, NOU 2000:12). Foreldre til barn i barneverntjenesten skårer langt dårligere på levekårsindikatorer sammenliknet med et gjennomsnitt av befolkningen. Deres problematikk kan være svært sammensatt med egenerfart omsorgssvikt, rus, psykisk strev, fattigdom, arbeidsmarginalisering og brutte skoleganger (Kristofersen 2005, Kristofersen og Clausen 2008, NOU 2012:5). Symptombildet er sammensatt og

diffust. Psykososialt arbeid overfor denne gruppen med formål å jevne ut forskjeller, redusere maktesløshet og bidra til gode relasjoner til sine barn, er viktig.

I 2006 kom det en presisering av barneverntjenestens ansvar med hensyn til oppfølging av disse foreldrene. I "Fra bruker til borger" (NOU 2001:22) understrekes det at offentlige tjenester skal være brukerstyrte. Dette vektlegges også i oppfølgingen av foreldre med barn under barnevernets omsorg (BFD 2009, Ot. prp. nr. 64 2004–2005).

Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat¹) ved en fosterhjemtjeneste i region sør har siden 2006 årlig tilbudt kurs til

foreldre med barn i fosterhjem. Kursets hensikt er å styrke foreldres muligheter til å være gode foreldre for sine barn, enten det er å mestre å være foreldre på en ny måte for barna i fosterhjemmet eller å ta hånd om dem hjemme igjen når de blir tilbakeført. Kurset har brukerinvolvering og myndiggjøring som sitt teoretiske fundament (Haus 2005a).

Sosialt arbeid forutsetter en forståelse av brukerne som det sosiale arbeidet er rettet mot. I tråd med Foucaults forståelse av makt, kan makten i det sosiale arbeidet anses som en produserende aktiv kraft som opptrer i alle relasjoner, og hvor hjelp og kontroll er til stede i én og samme handling (Foucault 1999a). Ved å benytte dette perspektivet på brukerne utøves det makt, ikke nødvendigvis makt i den forstand at brukerne tvinges, men med hensyn til hvordan de betraktes, kategoriseres eller beskrives og med tanke på hvordan brukerne forstår seg selv i denne konteksten. Det sosiale arbeidets utgangspunkt er å bidra med hjelp til selvhjelp. I denne artikkelen betraktes sosialt arbeid som ledelse (Villadsen 2007) hvor brukerne skal ledes til selvhjelp.

Artikkelen har et dobbelt siktemål. For det første vil jeg gjennom en studie vise hvordan dette kurset iscenesetter kursdeltakernes selvarbeid. For det andre vil jeg vise hvordan kurset framstår som en ledelsesteknologi.

Makt kan på én og samme tid være både undertrykkende for en part og hensiktsmessig for en annen.

Selv om Foucault primært diskuterer det moderne fengslets historie, trekker han samtidig paralleller til utviklingen av andre

sosiale systemer og samfunnsinstitusjoner som forbedringsanstalter, psykiatriske institusjoner og den institusjonaliserte skole. Lenkene smis om, de blir usynlige, men kan hende like effektive.

Tidligere forskning

Det foreligger ikke nasjonal eller internasjonal forskning på foreldreveiledningsprogrammer rettet mot foreldre med barn i fosterhjem. Innen for barnevernet er det forsket på programmer rettet mot barns foreldre mens barna bor hjemme, mot hjemmeboende ungdom og mot barn som bor i institusjon. Eksempler er multisystemisk terapi (MST), Webster Stratton, familieråd, foreldreveiledning (PTMO), MultifunC m.fl. hvor det brukes til dels store ressurser på et relativt lite antall klienter.

Når det gjelder skolering av foreldre i kontakt med barnevernet, finns det programmer som på ulikt vis er rettet inn mot å forhindre omsorgssvikt og mishandling. En review utført av Barlow m.fl. (2008) viser at det ikke er tilstrekkelig bevis for å støtte bruk av foreldreveiledningsprogrammer for å redusere fysisk mishandling eller omsorgssvikt. Andre studier har bidratt til kunnskap om at foreldre som deltar i ulike foreldreveiledningsprogrammer opplever dette i det vesentligste som positivt for sitt foreldreskap (Henggeler og Lee 2003, Webster-Stratton 2012).

I norsk sammenheng har Ogden (2012), Christiansen (2005), Jensen (2008) og Risholm (2007) bidratt til kunnskap om foreldres opplevelser og erfaringer med å delta på ulike programmer. Det kan føre til redusert stress hos foreldrene, og et lavere konfliktnivå i familien. Foreldre kan

oppleve at foreldreveiledningen har gitt dem metoder til å håndtere konflikter med barnet som er positive og hensiktsmessige. Foreldrene opplever at også barnet får økt trivsel og redusert stress som en følge av deltakelse i foreldreveiledningsprogrammer.

Teori

Rammeverket for min studie av foreldres opplevelse av kurset er Foucaults forståelse av makt og selvteknologier. Foucault trekker ikke bare fram ytre autoritetsrelasjoner, men også det man kan omtale som maktens materialisme: de små og finurlige teknikkene, arkitekturene og forandringene som makten benytter seg av, eller som utgjør makten, i forsøket på å disiplinere individenes kropp. Om disiplinmakten skriver Foucault blant annet: "For å holde disiplinen må man kunne tvinge ved hjelp av blikket. Man trenger et apparat hvor muligheten for å se i seg selv utgjør en maktfaktor, og hvor de som tvinges, er klart synlige" (Foucault 1999a: 152). Disiplinmakt dreier seg med andre ord både om å se og vite seg sett.

Makt er til stede i alle relasjoner, den gjør seg gjeldende mellom subjekter, mellom felt eller mellom gjenstander – ikke bare i de relasjonene som fra første stund er innlysende som overgrep, misbruk eller undertrykkelse (Foucault 1999a). Gjennom det vi snakker om, eller unnlater å snakke om (bevisst eller ubevisst), opererer makt og blir kraftfull. Makten opererer gjennom de ordene vi bruker, og vi kan si at vi "skaper oss selv", gjennom for eksempel måten vi ordlegger oss på, gjennom valg av klesstil og ved å skrive oss inn i ulike maktrelasjoner (Nilsson 2009: 116–117). Makt

knyttes også til institusjonell og faglig "innramming" og setter på det viset grenser for hva som er mulig å tenke, snakke om og diskutere. Med dette knyttes maktbegrepet til både det sagte/usagte og det utførte/utførte. Makt kan på én og samme tid være både undertrykkende for *en* part og hensiktsmessig for *en annen*.

Makten opererer i oss som muligheter og stengsler for hvordan vi tenker og reflekterer over handlingene våre, verdiene våre og menneskesynet vårt. Foucaults opererer med en tredeling av maktutøvelse (Foucault og Neumann 2002). Det handler om *dominans* som betegner "fastfrosne" maktrelasjoner hvor den styrte er låst fast uten makt til selv å definere hvem han eller hun er. For eksempel i Goffmans "totale institusjoner" (Goffman 1988) hvor beboerne er innesperret og underlagt de ansattes situasjonsdefinisjon, eller barnevernets definisjonsmakt. *Strategiske spill* er en annen form for maktutøvelse slik Foucault beskriver det. Strategiske spill utgjør alltid et aspekt ved sosiale interaksjoner. I interaksjoner skjer det maktutøvelse i form av å prege andre aktørers handlingsrom, men denne maktutøvelsen har en ureflektert og spontan karakter. Endelig har vi *ledelse* som betegner mer bevisste og gjennomtenkte forsøk på å forme andre aktører, deres forestillinger om dem selv og deres nåværende og framtidige handlinger. Det er en moderne form for utøvelse av makt som arbeider ut fra en rasjonalitet om at den ledede har et fritt valg, og hvor målet er å øke handlingsrepertoaret og handlingskapasiteten hos den ledede.

Foucault skiller mellom ulike teknologityper, blant annet maktteknologier og selvteknologier (Foucault 1988), som ikke eksisterer uavhengig av hverandre. Det vil si ulike strategier for reguleringer, overvåk-

king eller sortering som vi bruker på mange områder, og som vi ikke nødvendigvis i første omgang tenker på som onder. Her defineres maktteknologier som teknologier som søker å bestemme individers atferd og underkaste dem bestemte mål eller former for dominans. Dette er teknologier som objektiverer individet, som på den ene side underkaster individet en kunnskapsproduserende granskning og på den annen side praktisk styring, på én og samme tid. Det er en gjensidig stimulerende relasjon mellom teknologi og rasjonalitet, mellom makt og kunnskap. Et eksempel på en styringsteknologi er de nye samtaleteknologiene som brukes til å lede medarbeidere, pasienter og brukere (Karlsen og Villadsen 2007), herunder også kurs til foreldre med barn i fosterhjem. Den samtale- og dialogbaserte ledelsen brukes som en teknologi for å balansere overstyring og passiviserende ledelse, noe som hevdes å ha preget blant annet forholdet mellom sosialarbeidere og brukere. Brukere bes for eksempel i økende grad om å redegjøre for målene sine for endringsarbeidet eller behandlingen. Slik gjøres vedkommende til autoritet for dette, og samtidig vil det han sier, bli utsagn som han må stå til ansvar for. Han kan med det styres med referanse til selvprodusert viten. For å kunne lede via samtaleteknologi er det nødvendig at den som ledes, underlegger seg et styre av strategisk taushet eller refleksiv tenkning, som oftest i kombinasjon med nedtoning av tradisjonell faglighet og gammeldags kurativt sosialt arbeid, altså styringstenkning. På denne måten fungerer samtaleteknologien ikke bare som et redskap som den ene parten bruker for å styre den andre, men også som et redskap som former bestemte subjektposisjoner og fordrer bestemte typer selvteknologier av de involverte.

Ved hjelp av begrepet selvteknologi kan man studere de instrumentene og prosedyrene som enkeltindivider benytter seg av for å forme seg selv. Ifølge Foucault (1988: 18) "tillater selvteknologier individer å utføre, ved egen hjelp eller med hjelp fra andre, en bestemt rekke operasjoner på egen kropp og sjel, tanke, atferd og væremåte, for å transformere dem selv med henblikk på å oppnå en bestemt tilstand av lykke, renhet, perfektjon eller udødelighet". Selvteknologier er følgelig redskaper som subjektet kan bruke for å isolere bestemte aspekter i seg selv som kunnskaps- og styringsobjekter. Subjektet formes på én og samme tid av maktteknologier rettet mot det utenfra og av selvteknologier subjektet retter mot seg selv. Det sentrale er at den moderne makt sjelden framstår som tvang, men det handler om å framelske og påvirke frie individers evner og væremåter. Følgelig befinner subjektet seg i et skjæringspunkt der det på én og samme tid formes av maktteknologier utøvd av andre og selvteknologier utøvd av det selv (Foucault 1983).

Metode

Deltakerne

I 2012 hadde nærmere sytti foreldre deltatt på kurset til foreldre med barn i fosterhjem fordelt på åtte kurs. Invitasjonen til å delta i min undersøkelse gikk til alle tolv deltakerne på det første kurset. Kursdeltakelsen måtte være gjennomført i sin helhet. Av disse tolv gav ni svar om at de ønsket å delta i undersøkelsen: tre fedre og seks mødre i alderen 33 til 47 år hvor én mor og én far var par. Til sammen hadde disse foreldrene femten barn: fem gutter og ti jenter i alderen 1 til 17 år, som hadde vært under

omsorg fra ett til tretten år. Alle var plassert i fosterhjem. I tillegg hadde de fire hjemmeboende barn.

Data

Kurset har PRIDE-opplæringskurs² til potensielle fosterforeldre som utgangspunkt (Haus 2005b) og anlegger et styrke- og ressursperspektiv hvor en bygger på den kompetansen deltakerne har.

Formålet med kurset er å gi foreldre en mulighet til å gripe en ny forståelse og oppfatning av seg selv som fortsatt viktige og betydningsfulle foreldre for sine barn. Å stabilisere fosterhjems plasseringene og forhindre brudd i fosterhjem er et viktig siktemål (Bufetat 2012a). Temaer kurset tar opp er: Å være foreldre uten daglig omsorg. Å håndtere tap og sorg. Å møte barns behov for nærhet og tilknytning, samt å gi god omsorg. Å arbeide i team. Betydningen av kontakt og samvær. Å gi barna mulighet til å ha to familier. Å bli kjent med andre og utvide syn og perspektiv. Mitt og mitt barns liv framover og, Å ha en god avslutning på kurset og se veien videre.

Kurset bygger på likeverd og samarbeid, åpenhet og respekt. Det er foreldrenes styrker som framheves, deres vilje til å ville noe og livskraft som løftes opp. Det er ut ifra dette at foreldrene og kurslederne har en dialog om foreldreskapet. Det likeverdige i kurset reflekteres ved at det ledes av en forelder som har erfaringer i å ha sitt barn under barneverntjenestens omsorg og en erfaren barnevernsarbeider, slik som PRIDE-kurs for fosterforeldre ledes av en barnevernsarbeider og en fosterforelder. Invitasjonen til å delta på kurset går åpent ut. Kurset regnes som fulltegnet med 10 personer. Kurset går over tre kvelder og en helgesamling på hotell. Det er utarbeidet kursperm til deltakerne

og kurslederbok med verktøykasse (Bufetat 2012a, Bufetat 2012b).

En studie som denne krever informert og fritt samtykke av informantene (NESH 2006). Kontakt med informantene kom i stand ved at jeg kontaktet den fosterhjemtjenesten som hadde gjennomført kurset. Fosterhjemtjenesten sendte ut en orientering om undersøkelsen med forespørsel om å delta i studien, inkludert en samtykkeerklæring. Foreldrene ble informert om formålet med studien, at deltakelsen var frivillig, at de kunne trekke seg når som helst, og dessuten at lydopptak fra intervjuene ved utskrivning ville bli anonymisert og deretter slettet. Jeg fikk ikke kjennskap til identiteten til de forespurte før de tok kontakt med meg med beskjed om at de ønsket å delta.

Det ble brukt en halvstrukturert intervjuguide som belyste følgende forhold: Bakgrunnsinformasjon om informanten. Begrunnelse for å være med i undersøkelsen? Motiv for å være med på kurset? Hva er god oppdragelse for barn? Foreldrenes beskrivelse av forholdet til sitt barn/fosterforeldrene/barneverntjenesten/andre viktige personer før og etter kurset? Foreldrenes syn på kurset? Det tekniske rundt kurset? Forhold ved kurslederne? Har deltakelsen på kurset ført til noen endringer hos foreldrene, i forhold til barnet/fosterhjemmet/barnevernet? Vil foreldrene anbefale et slikt kurs til andre?

Ut fra Foucaults ståsted er makt til stede også i intervjusituasjonen. Både forsker og informant preger hverandre. Hvordan makten kom til uttrykk under intervjuet og hvem som var i besittelse av mest makt ligger utenfor denne artikkelens fokus. Da det var informantenes fortellinger jeg var ute etter, måtte de få snakke om det de var opptatt av, og dermed hoppet de gjerne fra det ene temaet til det andre.

Intervjuene ble gjennomført et halvt til tre-kvart år etter deltakelsen på kurset. De hadde en varighet på 1–1 ½ time, ble tatt opp på bånd og deretter transkribert.

Dataanalyse

Tekstanalysen er av hermeneutisk fortolkende karakter. Foreldrenes fortellinger analyseres for å få fram det foreldrene snakket fram som viktig (Thagaard 2003). Analysen av kvalitative data består av å stille spørsmål til materialet, lese det i lys av dette, samt av å organisere og gjengi svarene på en systematisk og relevant måte. Analysen fulgte fire trinn: (1) Å skape et helhetsinntrykk, (2) Identifisere meningsbærende enheter, (3) Abstrahere innholdet i de enkelte enhetene og (4) Sammenfatte betydningen av dette.

Kurset som en trening i selvstyring av foreldre

Den videre framstillingen er en temaanalyse hvor studiens empiri legger føringer for følgende områder: 1. Kursdeltakernes selvarbeid. 2. Kurset som ledelsesteknologi. For å vise bredde og variasjon i datamaterialet, velger jeg å gjengi utvalgte sitater som illustrasjoner. Sitatene som gjengis er kodet slik; M1, M2, F1, F2 etc. (M=Mor og F=Far).

Kursdeltakernes selvarbeid

På kurset ble deltakerne bedt om å reflektere over seg selv og sin personlighet ut fra eget liv og ut fra den barnevernssak de hadde vært gjennom. Dette er et prosjekt som krever ulike former for selvteknologi (Foucault 1988) som kan bringe refleksjonene inn i "privatsfæren" og gjøre dem til en kontinuerlig del av den enkeltes selvref-

leksjon. Å gi hverandre tilbakemeldinger og spørre om sterke og svake sider i relasjon til egen barnevernssak, fungerer som en "speiling". På denne måten brukes kurset til å åpne for et utvidet kompetanseblikk på kursdeltakeren. Det handler om å igangsette en selvrefleksjon og selvbearbeiding hos kursdeltakeren, slik at denne anser seg selv som uferdig, lærende og under utvikling. Kursdeltakeren utvikler seg selv med et konstant blikk på endringer hos seg selv i relasjon til barnevernssaken (Angel 2011). Kurset skal hjelpe foreldrene til å innta en foreldrerolle med visse kjenne-tegn. En uttalte seg slik:

Du går på kurs og hører andres historier, så setter det i gang tanker og erindringer. Blitt mer bevisst på egen rolle for hva en kan gjøre for at de (barna) skal ha det bra, for at samværene skal bli bra. [M3].

Hun forteller videre:

... en blir litt mer modig, at en ser litt i perspektiv. Kan se at ting jeg har gjort ikke var bra nok for ungen. Det er ok.

En annen fortalte:

Jeg kan se ham (sønnen) på en annen måte. Jeg ville aldri ta guttungen i fra dem (fosterhjemmet), min guttunge når han er så tilknyttet der, det er helt enormt, jeg ville jo aldri prøve å ødelegge noe, han vil jo kunne få bo der og være der. [F1].

Foreldrene beskrev og oppfattet seg som foreldre for barna sine uavhengig av hva barneverntjenesten mente. Å fortsatt oppfatte seg som foreldre etter en omsorgsovetakelse samsvarer for øvrig med tidligere

undersøkelser på området (Holtan og Eriksen 2006, Moldestad og Skilbred 2009). Som vi ser av uttalelsene så de på seg selv som foreldre, på samme tid som de hadde fått et endret syn på seg selv og sine barn og på forholdet til dem.

En uttrykte det mange av kursdeltakerne var opptatt av:

Det å fortelle åssen en har det, for det å fortelle åssen en har det er kjempe viktig. Kan jo se endringer hos folk fra begynnelsen til slutt. Åssen folk har forandret seg, det har vært kjempeviktig. [M6].

Bevisstgjøringsprosessene var noe ulike, fra det å bli seg bevisst, at en hadde fått et nytt syn og fattet en ny beslutning til det å bli grepet av det en hadde vært med på og vise til resultater hos andre. Dette førte igjen til opplevelsen av færre begrensninger på foreldrerollen.

Å bli trent opp i å tenke på kurset og hva det er ment som: *et kurs til foreldre* – også etter gjennomført kurs, illustrerer at kurset kan sees på som en selvteknologi: at en skal leve i tråd med eller forstå seg selv i tråd med kursets intensjon. Som en følge av kursdeltakelsen fortalte flere om flere muligheter når det gjaldt å være foreldre. Flere hadde gjennom kurset utfordret og bearbeidet negative tanker om seg selv. En fortalte:

Det er jo noe med det at når en identifiserer seg med andre mennesker, jo helt klart ser jeg at jeg er en god mor, det har jeg sett gjennom kurset... [M2].

Det å kunne ordsette vanskelige opple-

velser, se og dele med andre, hadde fått flere til å tenke at en kan være en god forelder tross alt.

Enkelte deltakere fortalte at de opplevde i sin kontakt med barneverntjenesten at det ble satt begrensninger for deres involvering i barnas liv etter hvert som de fikk mer tak og grep om livet sitt. En uttrykte seg på denne måten:

Så lenge jeg strevde med livet mitt opplevde jeg at fosterforeldrene kunne se meg og samarbeide godt med meg. Men etter at jeg har fått tak i meg selv og livet mitt, at jeg får det til opplever jeg at fosterhjemmet ikke vil ha noe med meg å gjøre. Så lenge jeg lå nede var jeg ikke noen trussel, men nå opplever jeg at jeg er en trussel for dem. I tillegg får de støtte av barneverntjenesten til å holde meg på avstand. Alt må gå via dem (barneverntjenesten) når jeg lurer på noe. [M4].

Enkelte foreldre opplevde at fosterhjemmet etter hvert så dem som en trussel. Også i de situasjonene hvor foreldrene positivt oppfattet at barnet ønsket å treffe dem og gjennomføre samvær, kunne barneverntjenesten argumentere imot og støtte fosterforeldrene i å holde foreldrene på avstand. Flere opplevde at de fikk mer informasjon og orienteringer om barnet rett etter plasseringen hvor de var i en dårligere forfatning med hensyn til å ta imot informasjon og bidra inn i saken, enn når de senere var kommet seg og levde mer stabilt, rusfritt og under ordnede forhold. Enkelte fortalte at de etter kursdeltakelsen så på seg selv med mer tilfredshet. En uttrykte seg slik:

Jeg har fått større mot til å si fra og spør om ting, jeg har fått litt mer selv-

tillit... Jeg har også fått en bedret livssituasjon. [M3].

Deltakerne fortalte om et endret selvbylde som følge av å ha deltatt på kurset. De følte seg tryggere og opplevde å kunne mestre krevende situasjoner bedre. I dette lå at flere var blitt mer bevisst egne ressurser og sårbare sider hos seg selv. Bedret selv-tillit og selvhevdelse førte for noens del til endringer på det relasjonelle planet. En erfarte dette:

Da delte vi erfaringer og det hjalp veldig mange. Det å få tro på seg selv, lære av andres historier. At vi kunne øve på for eksempel å møte barneverntjenesten eller fosterforeldrene. Å snakke om hvordan en kan få til samvær med barna våre. [M2].

Andre viktige faktorer som deltakerne beskrev, var forskjellige kunnskaper de hadde tilegnet seg gjennom kurset. Områder som ble framhevet som viktige, var litteraturen de hadde fått presentert, og (som selvteknologi) betydningen av å få øve seg på å ordlegge seg i en gruppe. Videre var det et viktig aspekt å våge å kjenne på følelsene sine, og hvordan det å tenke annerledes kunne endre hvordan man møter ulike situasjoner (Foucault 1988). En sa:

Det å lære om og snakke om oppdragelse og hva det betyr for barn skulle jeg hatt for lenge siden. Og om ulike reaksjoner en kan ha når en mister omsorgen for barn. [M6].

Å gi hverandre tilbakemeldinger og spørre om sterke og svake sider i relasjon til egen barnevernssak handler om å igangsette en selvrefleksjon og selvbearbeiding.

Dialogen i kursgruppen handlet om å produsere subjektposisjoner eller subjekter, som foreldrene kunne tre inn i (Foucault 1999a). Det handlet om å ordsette hvilke endringer man ønsket i eget og andres påhør. Å bruke erfaringene fra kurset aktivt inn i dagligdagse situasjoner, stoppe opp for å tenke gjennom hva andre gjorde i liknende situasjoner, hva kurslederne sa om dette og så videre, er aspekter som peker i retning at kurset framsto som en selvteknologi. Selvteknologier (Foucault 1988) som det å kunne sette ord på vanskelige hendelser og se og dele med andre hadde fått flere til å tenke at man kan være en god forelder tross alt. På denne måten framsa deltakeren hvem han eller hun er og ble med det en autoritet på seg selv. Fra foreldrenes side kan denne samtaleteknologien også utgjøre en fare, idet individet gjøres til autoritet samtidig som det låses til sitt eget budskap. Altså bindes deltakeren til en bestemt identitet som han eller hun selv har produsert.

Styringen i kurset dreier seg om å få foreldrene til å oppfatte seg som individer som har en væremåte som kan velges og forandres. På denne måten rekonstrueres de som subjekter i den forstand at de kan velge en væremåte (Foucault 1988), til fordel for å være underlagt konvensjonelle oppfatninger som at foreldre med barn i fosterhjem ikke har noe å bidra med overfor barna sine. Kurset gav foreldrene anledning til å arbeide med seg selv med hensyn til moral (god nok omsorg), tanker om seg selv i forhold til andre, etc. for å produsere seg selv som subjekt (Foucault 1999b, Foucault 1999c).

Det fundamentale perspektivet på kurset er at det griper inn i kursdeltakernes liv – inn i deres forståelse av seg selv som foreldre for å "skru om" på den forståelsen.

Kurset tar dem ut av dagligdagse relasjoner og omsorgssituasjoner og inn i nye relasjoner de ikke kan velge seg bort fra uten å velge bort kurset. Ideen om kurset står og faller på at disse relasjonene oppfattes å være til "foreldrenes beste" ut fra opplysningstidens ønske om "framskritt, utvikling og dannelse" av individer og grupper.

Styringen i kurset dreier seg om å få foreldrene til å oppfatte seg som individer som har en væremåte som kan velges og forandres.

Kurset som ledelsesteknologi

Kurset trener systematisk deltakerne i å se sin egen situasjon ut fra flere synsvinkler: *hvordan er det for barnet mitt, hvordan er det for fosterforeldrene og hvordan ser barnevernet saken.* Dette fungerer som en selvledelse, altså en selvteknologi som søker å lede dem mot bestemte måter å tenke om seg selv på, å lede seg selv på og å regulere deres relasjon til andre på (Foucault 1988). Kursdeltakerne fortalte at de hadde et fellesskap og en trygghet, en felles plattform som gav muligheter for endring og vekst.

Når foreldrene ikke ville gå inn i den foreldrerollen som de ble bedt om å innta ble det problematisk. For eksempel når de ønsket mer kontakt med barna enn barnevernet hadde fastsatt fordi de begynte å kjenne seg sterkere igjen, eller at barneverntjenesten anså dem som "brysomme" og ønsket de skulle gå på kurset, slik at de kunne samarbeide bedre. En forteller:

Grunnen til at jeg gikk på kurset var jo for det at det har med barnevernet og

samarbeid – at hvis du ikke går på dette kurset så samarbeider du ikke. Jeg, følte for det var jo saksbehandleren min som sendte meg. Er dette noe for deg? [M3].

Ved å gå på kurset mot ens vilje utgjør ikke kurset kun en ledelsesteknologi, som heller ikke er maktfri – men det utgjør en teknologi for iverksetting av rådende diskurs – en maktteknologi (Foucault 1988) som tar utgangspunkt i det vanskelige foreldreskapet de involverte vil kjenne seg igjen i. Altså en maktstrategi som både innebærer et empatisk blikk og derigjennom en mulighet til å "lage" medgjørlige foreldre.

Flere av deltakerne vektla betydningen av å ville en endring. En fortalte:

En må ville noe selv også. Vi (han og fosterforeldrene) får det bedre til nå. Det gjør meg godt og sønnen min har det bedre. [F3].

De som gikk på kurset for barneverntjenestens skyld, understreket samtidig betydningen av motivasjon. Endringer skjer ikke av seg selv, en må ville det. Viktig var også det at de opplevde at det var *deres* kurs med fokus på deres person og hvordan de selv kunne gjøre foreldreskapet deres mer håndterbart. Egen motivering utgjør på denne måten en selvteknologi (Foucault 1988), idet endringer ikke skjer av seg selv, man må ville det.

Kursdeltakelsen hadde gitt håp og tro om endringer. Å sette ord på vanskelige opplevelser og følelser, gruppens normaliserende erfaringer og det å få tilbakemeldinger ble tillagt betydning. Det å bruke ny tilegnet kunnskap, fellesskapets delte erfaringer og egen utvikling når de etter

gjennomført kurs sto i utfordrende situasjoner, viser hvordan foreldrene ledet seg selv gjennom vanskelige situasjoner, altså en ledelsesteknologi.

Ifølge kursdeltakerne tok kurset i bruk ulike måter å møte følelser av maktesløshet på, blant annet i kollektiv og individuell refleksjon. En sa:

Å snakke om erfaringer, dele refleksjoner og å puste, og at vi gjorde det sammen gav meg styrken tilbake. [M5].

Kurset stimulerte til fellesskap med andre i samme situasjon. Følgende ord er gjennomgående i samtale med deltakerne: *fellesskap, deltakelse, idédugnader og sosial støtte, samt øvelser i kommunikasjon og selvhevdelse.*

Det å ordsette følelser, tanker og erfaringer og å få ordet etter tur representerer signaler som gir kommandoer ut fra prinsippet om "den gode dressurs midler" (Foucault 1999a). Å lære seg "signalkoden" (Foucault 1999a) og å vite hva og hvordan man da skal svare, blir en målestokk for kursdeltakernes evne og vilje til disiplin og innordning i systemet. Foreldrene lærer å lede seg selv som foreldre nettopp ved å hente fram det de lærte, ved å ta ordet og innordne seg gruppa. Det innebærer igjen både en kollektivisering og en individualisering.

Et aspekt ved denne kollektiviseringen og individualiseringen er normalisering (Foucault 1999a: 161). Maktteknologiens normalisering omfatter en prosedyre der kursdeltakerne blir sammenholdt med de andre, etter en oppgitt norm eller felles standard. Normalitet blir målestokk for alle som følger kurset, reglene og de innlærte kodene og signalene. Å individualisere kan kun skje innenfor et kollektiv, ved at et sub-

jekt trekkes fram (Foucault 1999a). Individualisering handler om å synliggjøre "på godt og på vondt". Å individualisere i kurssammenheng innebærer å differensiere på ulike måter. For eksempel framhevet flere av kursdeltakerne at de ble sett som den de var, som forelder, kvinne/mann, og ikke bare som en inkompetent mor eller far.

Disiplineringsmakt former og lærer individene uten å ha deres samtykke.

Foreldrene benyttet seg av ulike strategier for kollektiv medvirkning for framtidshåp. Det ligger mye energi og kraft i det å møtes i en gruppe. En uttrykte:

Vi skal jo møtes på ROM³ en gang i måneden, vi skal første gang 7. mars for å ta utgangspunkt der for hva vi videre skal fortsette og gjøre. Det kommer vi til å fortsette med, det er jo en utfordring. Men det er også et behov, en trenger en plass å prate med noen. Kanskje vi kan få noen til å holde litt foredrag for oss, det har vi snakket om, om forskjellige temaer som vi inviterer. [M2].

En fortalte om kursgruppa:

Vi har bestemt oss for å treffes en gang i måneden. Vi er nødt til det for vår egen del. Så får vi eventuelt danne en forening eller et eller annet, fortsette... [F2].

Denne kollektive mobiliseringen hadde gitt den enkelte styrke samt at det hadde bidratt til en avindividualisering av problemene til den enkelte. Slik trekkes flere

nivåer inn i forståelsen av den enkeltes situasjon. De ville noe mer og bestemte seg for fortsatt å treffes jevnlige noe som kan forstås som om at de hadde kommet seg videre i livet.

Informantsitatene viser noe av den energien som kom opp som følge av kurset. De ville ta initiativ til å samles for å gi hverandre gjensidig støtte og de planla å invitere folk inn som kunne gi informasjon og ulik kunnskap. I dette ligger det frigjørende elementer, noe som er sentrale aspekter hos en mobilisert gruppe. Sett på dette viset kan en si at kurset la til rette for mestring og at foreldrene hadde tatt et større ansvar for eget liv noe som nettopp er grunnelementer i myndiggjørende praksiser. En fortalte:

At noen ser en som foreldre er så unikt stort altså. [M1].

Flere framhevet at de opplevde å bli sett som den de var, som forelder, kvinne/mann, og at de burde ha hatt dette tilbudet for lenge siden. I dette ligger at foreldrene hadde en klar oppfatning av at barneverntjenesten burde ha hatt fokus på barnets beste også ut fra en forståelse av hva barneverntjenesten utsatte foreldrene for, og at barna deres led under barnevernets manglende syn på deres foreldre.

Kursdeltakelsen innebærer at foreldrene ikke bare gis kunnskap om det å oppdra og gi omsorg til barn. Foreldrene undervises også i hvilke hindringer de har når det gjelder eget barn, barnevern og fosterhjem. For å bli i stand til å overvinne disse hindringene og oppdra og gi omsorg til barn må foreldrene selv greie å avklare sitt forhold til egen omsorgsutøvelse, og de må innse at dette medfører endret væremåte. Avklaringen oppnås via bekjennelser

som former det moralske forholdet til den uheldige omsorgsutøvelsen (Foucault 1988). Det å ikke kunne utøve omsorg for eget barn er skambelagt.

Kurslederteamet ble også nevnt i intervjuene. En uttalte dette:

Veldig bra at det var en som tidligere har fått barnet sitt tilbake og en utenom som kjenner til at det finns gode og dårlige fosterforeldre. Dette gir barnevernsarbeideren mulighet til å ta meg seg erfaringene i opplæring av nye fosterforeldre. [M1].

Deltakerne fortalte at kurslederne framsto som rollemodeller. Dette gav innsikt og ny forståelse. Kursledernes livsstil anvendtes følgelig som en maktteknologi til å bearbeide deltakernes selvledelse. Som kursleder må man være i stand til å formidle de rette verdiene, og det skjer ved at man som rollemodell legemliggjør det budskapet man formidler. Med dette er det ikke lenger snakk om et profesjonelt forhold mellom kursledere og kursdeltakere, men et moralsk-etisk forhold (Eide og Skorstad 2005).

Ifølge Foucault må det finnes en eller annen tvang i dette systemet som sørger for at deltakerne ledes og oppfører seg som de skal. Intensjonen med kurset, at det er et kurs til foreldrene med barn i fosterhjem, kan ses som en tvang som disiplinierer foreldrene. Denne disiplineringen av foreldrene har som mål å gjøre kroppen føyelig gjennom "den gode dressurs midler", for eksempel i form av blick og normaliserende sanksjoner (Foucault 1999a: 151) og en stadig tilbakevending til intensjonen med kurset. De påtvinges en konformitet som de underkaster seg. Disiplineringsmakt former og lærer indivi-

dene uten å ha deres samtykke. Den tvinger ingen direkte, men former menneskene etter spesifikke normer, som forstås som standarder. Den disiplineringsmakt som kurset representerer kan ses som farlig fordi den er vanskelig å få øye på. Den virker som oftest ved at deltakerne tar opp i seg makten og på den måten styrer seg selv.

Ledelsesteknologien, kursets oppbygging og samtalene retter seg mot å lede både kursdeltakerne og kurslederne. Det etableres en atmosfære, nærmest et terapeutisk rom hvor både kursledere og foreldre gjennom bekjennelser skal posisjonere seg overfor hverandre og seg selv, det vil si som legemliggjorte verdier overfor mennesker som søker rollemodeller. Dermed utfordres både kursdeltakernes og kursledernes væremåter på den måten at det søkes etter endringer i væremåter som er sammenfallende med samfunnets forventninger og normer.

Avslutning

Foucault avviser det å dikotomisere makten der negativ makt handler om at staten undertrykker borgerne, eller koloniserer det sivile samfunnet, mens positiv makt impliserer å myndiggjøre borgerne gjennom empowerment. Hjelp og frigjøring, kontroll og styring er innvevd i én og samme handling. Foucault bidrar med fleksible begreper som er anvendbare for å utforske hvordan deltakerne styres ved at maktteknologier kopler seg til individers selvtknologier, for eksempel når normalisering og refleksjon møtes. Han gir oss begreper som er anvendbare til å utforske kunnskap og makt i ulike velferdsordninger, og til å utforske hvordan individer søkes styrt via ulike selvtknologier.

Jeg har i det foregående forsøkt å vise hvordan foreldrenes selvforhold iscenesettes som et sentralt styringsobjekt idet kurset knyttes til foreldrenes selvstyring, hvor kurset etablerer nye former for ledelse og selvledelse. Kurset er ikke et nøytralt middel som bilegger spenninger og konflikter, men en ledelsesteknologi som strukturerer deltakernes forhold til seg selv og de andre. Jeg har anvendt begrepet selvtknologi som analysebegrep og vist hvordan dette kan avdekke forventninger som samfunnet har til foreldre med barn i fosterhjem og hvordan foreldre overtar en slik forståelse av seg som foreldre i løpet av kurset.

I kurset pålegges og fremstilles foreldrene bestemte subjektposisjoner som har det til felles at de iverksetter og fungerer gjennom en form for selvanalyse og selvrefleksjon med fokus på en bestemt selvinn-sikt og selverkjennelse. Analysen viser hvordan kursdeltakerne er innspunnet i "formaterte" rom, som søker å lede dem mot bestemte måter å tenke om seg selv på, lede seg selv, og regulere deres relasjon til andre på. Det er en skjult disipline-rende og regulerende mikropraksis som opererer, og virkningen kan være føyelige foreldre. Kurset har ifølge min studie likevel bidratt til å lede foreldrenes selvledelse mot en frigjøring og gi ansvar tilbake til foreldrene. Analysen viser at makten ikke bare er i samfunnet eller i barnevernet. Den er i høy grad også til stede i den teknologien som dette kurset representerer, som nettopp er utviklet med intensjon om å styrke foreldres muligheter til å være gode foreldre for barna sine, altså autonome og selvansvarlige foreldre.

Kursets hensikt er "å styrke foreldrenes muligheter til å være gode foreldre for sine barn" (Bufetat 2005); å fjerne de barrierene som hindrer deltakerne fra å

realisere seg som frie, myndige og kompetente foreldre og borgere. Dette innbefatter at kurset har et underkommunisert formål om å forme kursdeltakeren som et individ med en bestemt selvoppfatning. Erfart økt selvtillit og at foreldrene kan se sitt barn i et annet lys representerer måter å snakke fram et budskap som kurset forventer at deltakerne skal snakke gjennom. Dette endringsarbeidet kalles *subjektivering* om vi bruker Foucaults terminologi (Nilsson 2009). Det viser på mange måter det sosiale arbeidets hårfine grense mellom på den ene siden å respektere det unike individet

og på den andre siden å intervenere for å skape en forandring av det samme individet.

Å etablere kurs til foreldre med barn i fosterhjem kan forstås som en ny omdreining i samfunnsdisiplineringen om man ser det fra Foucaults (1999a) ståsted, et ledd i å gjøre disse foreldrene til gode foreldre for barn under omsorg. Barnevernet som system har en paternalistisk makt, og ønsket om å disiplinere foreldre er til stede. På samme tid har deltakerne i min studie snakket tydelig om et opplevd utbytte av frigjørende energi gjennom kursdeltakelsen.

Noter

¹ Bufetat: Barne-, ungdoms- og familieetaten er underlagt Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og utgjør det statlige barnevern som bistår barneverntjenestene i kommunene. Den kommunale barneverntjeneste har det utøvende klientansvar og fatter vedtak i hjelpetiltakssaker, og innstiller til vedtak i fylkesnemnda i saker av tvangsmessig karakter. Bufetat bistår barneverntjenesten med fosterhjem og institusjon. Bufetat er delt inn i 5 regioner: region Midt-Norge, region nord, region sør, region vest og region øst.

² PRIDE (Parent, Resources for Information, Development and Education) er et rekrutterings- og opplæringsprogram som gir mulighet til å vurdere om det å være fosterhjem er noe for aktuelle personer. PRIDE grunnopplæringskurs består av flere temadeler, blant annet: Å møte barns behov for trygghet, Å håndtere tap, Å hjelpe barn til å holde kontakt med egen familie, Å gi god omsorg, Å gi barn mulighet til å knytte varige bånd. Videre inneholder PRIDE minimum 4 hjemmebesøk, skriftlig opplæringsmaterieill og utfylling av livsbøker. Kurset ledes av en fosterhjems konsulent og fosterforelder.

³ ROM: Råd Og Muligheter. Brukerstyrt senter, hovedmålsetting er å fremme brukermedvirkning innen psykisk helse- og avhengighetsbehandling.

Referanser

- Andersson, G. 2008. *Utsatt barndom – olika vuxenliv: ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Angel, B. Ø. 1999. *Barnet mitt bor hos meg igjen: barnevernets arbeid med tilbakeføring av barn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Angel, B. Ø. 2011. Kurs til foreldre med barn i fosterhjem – en styring av foreldre? *Tidsskriftet Norges Barnevern* 88(3): 128–144.

- Barlow J, Johnston I, Kendrick D, Polnay L & Stewart-Brown S. 2008. Parenting programmes for the treatment of physical child abuse and neglect. *Cochrane Database of Systematic Reviews 2006* (3).
- BFD. 2009. *Oppfølging av foreldre med barn/ungdom plassert i fosterhjem eller på institusjon. Veileder. Q-1157 B*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Bufetat. 2005. Kursinnvitasjon til foreldre med barn i fosterhjem. Kristiansand: Fosterhjemstjenesten i Kristiansand.
- Bufetat. 2012a. *Kurs til foreldre med barn i fosterhjem. Kurslederhåndbok med verktøykasse*. Kristiansand: Bufetat.
- Bufetat. 2012b. *Kurs til foreldre med barn i fosterhjem. Kursperm*. Kristiansand: Bufetat.
- Christiansen, T. 2005. *PMTO (Parent Management Training – Oregonmodellen) – en modell for positivt samspill mellom barn og foreldre*. Nye metoder i et moderne barnevern. Bergen: Fagbokforl.
- Eide, S. B. & Skorstad, B. 2005. *Etikk: utfordring til ettertanke i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Foucault, M. 1983. The subject and power. I: Dreyfus, H. L. & Rabinow, P., red. *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*: 208–226. Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, M. 1988. Technologies of the self. I: Martin, L. H., red. *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*: 16–49. Amherst, Mass.: University of Massachusetts Press.
- Foucault, M. 1999a. *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie*. 3 utg. Fakkell. Oslo: Gyldendal.
- Foucault, M. 1999b. *Seksualitetens historie 2*. Oslo: EXIL.
- Foucault, M. 1999c. *Seksualitetens historie 3*. Oslo: EXIL.
- Foucault, M. & Neumann, I. B. 2002. *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Goffman, E. 1988. *Anstalt og menneske: den totale institusjon sosialt sett*. København: Jørgen Paludans forlag.
- Haus, I. 2005a. Kompetansehevede kurs til foreldre med barn i hjelpetiltak og fosterhjem. *Norges barnevern* 82(3): 11–22.
- Haus, I. 2005b. PRIDE. I: Omre, C., Schjelderup, L. & Marthinsen, E., red. *Nye metoder i et moderne barnevern*: 248–267. Bergen: Fagbokforlaget.
- Henggeler, S. W. & Lee, T. 2003. Multisystemic treatment of serious clinical problems. I: Kazdin, A. E. & Weisz, J. R., red. *Evidence-based Psychotherapies for Children and Adolescents*: 301–322. New York: Guilford Press.
- Holtan, A. & Eriksen, S. H. 2006. The brittle attraction. Women deprived of the custody of children. *International Journal of Child and Family Welfare* 3: 178–192.
- Jensen, V. K. 2008. *Styrket foreldrekompetanse gjennom veiledning?* Oslo: V.K. Jensen.
- Karlsen, M. P. & Villadsen, K. 2007. Hvor skal talen komme fra? Dialogen som omsiggribende ledelsesteknologi. *Dansk Sociologi* 18(2): 7–28.
- Kristofersen, L. B. 2005. *Barnevernbarnas helse: uførhet og dødelighet i perioden 1990–2002*. NIBR-rapport; 2005:12. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Kristofersen, L. B. & Clausen, S.-E. 2008. *Barnevern og sosialhjelp*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Moldestad, B. & Skilbred, D. 2009. Foreldres opplevelse av foreldreskap på avstand. *Fontene Forskning. Et tidsskrift fra Fellesorganisasjonen (FO)* 2: 41–52.

- NESH. 2006. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi elektronisk ressurs*. Oslo: Forskningsetiske komiteer.
- Nilsson, R. 2009. *Michel Foucault: en introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- NOU 2000:12. *Barnevernet i Norge: tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer: utredning fra utvalg oppnevnt ved kgl. res 29. januar 1999: avgitt til Barne- og familiedepartementet mai 2000*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsforvaltning.
- NOU 2001:22. *Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmede barrierer. Utredning fra utvalg oppnevnt ved kgl. res 21. april 1999: Avgitt til Sosial- og helsedepartementet*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsforvaltning.
- NOU 2012:5. *Bedre beskyttelse av barns utvikling: ekspertutvalgets utredning om det biologiske prinsipp i barnevernet: utredning fra utvalget oppnevnt ved kongelig resolusjon 18. februar 2011: avgitt til Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 6. februar 2012*. Norges offentlige utredninger. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- Ogden, T. 2012. Working with parents and families to lessen the EBD of children and young people. I: Cole, T., Daniels, H. & Visser, J., red. *The Routledge International Companion to Emotional and Behavioural Difficulties*: 306–312. London: Routledge.
- Ot. prp. nr. 64 (2004–2005). Om lov om endringer i lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester og lov 13. desember 1991 nr. 81 om sosiale tjenester (sosialtjenesteloven) m.v. Barne- og familiedepartementet.
- Risholm, R. B. 2007. *Barn med ADHD i familien*. Oslo: R.B. Risholm.
- Thagaard, T. 2003. *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. 2 utg. Bergen: Fagbokforl.
- Villadsen, K. 2007. Magt og selv-teknologi. Foucaults aktualitet for velfærdsforskningen. *Tidsskrift for Velferdsforskning* 10(3): 156–167.
- Webster-Stratton, C. 2012. *Collaborating with Parents to Reduce Children's Behavior Problems*. Seattle: The Incredible Years.

Bjørn Øystein Angel, Universitetet i Agder, P.B. 422, NO-4604 Kristiansand, Norge.
E-mail: bjorn.o.angel@uia.no